

ДА ЛИ ЈЕ ЈУГОСЛАВИЈА ПРАВИЛА НУКЛЕАРНУ БОМБУ? ШТА (НЕ) КАЖУ ДОМАЋИ АРХИВИ?

Апстракт: У раду се анализирају архивски фондови у Србији који садрже документацију о развоју нуклеарних истраживања у мирнодопске сврхе у социјалистичкој Југославији и трагове амбиција да се та истраживања искористе за војне потребе, односно за производњу нуклеарног оружја. Циљ рада је да се покаже да ли се на основу доступне архивске грађе (пре свега у Архиву Југославије, Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, Архиву САНУ и Војном архиву у Београду) могу потврдити наводи да је руководство социјалистичке Југославије у више наврата радило на производњи нуклеарног оружја. Поред тога, намера је и да се укаже на некомплетност архивске грађе, као и на непостојање, односно недоступност документације која би била веома корисна за давање прецизнијег одговора на постављено питање (пре свега грађа савезне Управе, односно Службе државне безбедности, Југословенске народне армије и Института за нуклеарне науке „Винча“).

Кључне речи: Југославија, Јосип Броз Тито, нуклеарна политика, нуклеарна енергија, војна примена нуклеарне енергије, нуклеарна бомба, недоступност архивске грађе

Социјалистичка Југославија је после Другог светског рата покренула интензиван и обиман пројекат нуклеарних истраживања у мирнодопске сврхе који је дао бројне и важне резултате. Основани су институти, изграђени нуклеарни реактори и направљени или купљени бројни сложени инструменти и уређаји, извршена је прва ланчана реакција на Балкану, изграђена нуклеарна електрана, оспособљен велики број научних кадрова који су школовани и усавршавани у земљи и иностранству и постизали значајне резултате и објављивали научне радове у земљи и свету, итд.² Према свим јавним документима и званичним изјавама државних руководилаца, научника и представника државног апарата и научних институција, једина сврха предузетих научних истраживања у области нуклеарне енергије имала је за циљ искључиво мирнодопску употребу досегнутих знања и резултата у привреди и науци.³

¹ научни саветник, dragomirbondzic@yahoo.rs

² Види: Dragomir Bondžić, *Između ambicija i iluzija. Nuklearna politika socijalističke Jugoslavije 1945-1990*, Beograd, 2016.

³ То је више пута експлицитно изјавио и Јосип Броз Тито, између осталог и приликом две посете Институту у Винчи, маја 1954. и децембра 1959. године. Архив Југославије (АЈ), фонд Кабинет председника Републике, (КПР), 837, II-1/45, Посета Тита Винчи, 17. 5. 1958; АЈ, КПР, 837, II-1/69, Посета Тита Винчи, 28. 12. 1959; *Политика*, 18. 5. 1958, 1, 3;

Међутим, две деценије после покретања југословенских нуклеарних истраживања, од краја 60-их година у јавности су се појавиле сумње и оптужбе да је Југославија у тајности покушавала да искористи нуклеарна истраживања за производњу нуклеарног оружја. Такве сумње (али и тврдње) изразили су неки од учесника у нуклеарним истраживањима и у раду државних органа који су се бавили нуклеарном енергијом.

Први се огласио др Иван Супек, истакнути хрватски физичар и књижевник, оснивач и руководиоца Института „Руђер Бошковић“ у Загребу, члан Комисије за помоћ у научним истраживањима 1952–1955. и Савезне комисије за нуклеарну енергију 1955–1963. и председник њеног Стручног савета 1959–1962. године. Он је у више новинских текстова и литерарних дела крајем 60-их и почетком 70-их година износио своје „сумње“ и „слутње“ да је Југославија тежила да направи атомску бомбу, наговештавајући да је то био план Александра Ранковића и Управе државне безбедности (УДБ-е) који је реализован у дубокој тајности у Институту у Винчи. Писао је и да је Павле Савић, истакнути српски физикохемичар и оснивач Института у Винчи, био задужен за реализацију пројекта и да је правио „шему бомбе“. Све што је изнео заснивао је на сумњама, претпоставкама и гласинама, без иједног конкретног податка и доказа (иако је као вишегодишњи члан Савезне комисије за нуклеарну енергију могао да их има), а исте ставове је понављао и у својим каснијим сећањима.⁴ У то време је и Стеван Дедијер, истакнути члан Комунистичке партије Југославије, обавештајац, сарадник Института у Винчи 1949–1954. и потом професор Универзитета у Лунду, отворено изнео да је Југославија крајем 40-их година покренула пројекат производње нуклеарног оружја, с тим што је у том пројекту, осим државним руководиоцима и Павлу Савићу, и самом себи давао истакнуто место. Он је у белешци начињеној 1969. написао да су Милован Ћилас и Едвард Кардељ током боравка у Њујорку 1949. затражили од њега да дође у Институт у Винчи, помогне у изградњи нуклеарне бомбе и надзире рад Павла Савића на том проблему. Исти став је изнео и много година касније у аутобиографији.⁵ Под утиском ових изјава новинар Стане Станич је у недељнику НИИ у јулу 1971. сучелио ставове неколико југословенских руководиоца и научника, од којих су Супек и Дедијер остали при својим ставовима, неки су подржали њихово мишљење, али је већина тврдила да о војном нуклеарном пројекту у Југославији никада није било речи.⁶

Политика, 29. 12. 1959, 1, 2; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, XIII, Загреб, 1960, 278-279; Јосип Броз Тито, *Говори и чланци*, XV, Загреб, 1962, 373-374.

⁴ Ivan Supek, *Druga revolucija*, I, Encyclopedia Moderna, Zagreb, br. 2, 1967, 80-101, II, br. 3-4, 1967, 84-107; Ivan Supek, *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 1, Pod paskom UDB-e*, Hrvatsko sveučilište, Zagreb, br. 4, 8. 4. 1971, 16; Ivan Supek, *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 2, Neprijatelj države*, Hrvatsko sveučilište, br. 5, 15. 4. 1971, 16; Ivan Supek, *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 3, Šutnja*, Hrvatsko sveučilište, br. 6, 22. 4. 1971, 16; Dušan Željenzov, *Intervju sa I. Supekom*, Delo, Ljubljana, IV, 1971; Ivan Supek, *Tragom duha kroz divljinu*, Zagreb, 2006, 181-187.

⁵ Stevan Dediđer, *Špijun kojeg smo voljeli. Autobiografija*, Zagreb, 2011, 173-185.

⁶ Стане Станич, *Наша А-бомба или машта*, НИИ, Београд, бр. 1069, 4. 7. 1971, 22-23; Стане Станич, *Шта је истина о нашој А-бомби*, НИИ, бр. 1070, 11. 7. 1971, 15-18; Стане Станич, *Истина атомског раишомона*, НИИ, бр. 1071, 18. 7. 1971, 16-19.

После распада Југославије, током 90-их година, питање постојања југословенског војног нуклеарног програма све чешће се појављивало у јавности. Тада је и Павле Савић, почетком 1993. године, за разлику од свих ранијих изјава у којима је негирао и помисао да се у Југославији радило на нуклеарној бомби, признао да је почетком 50-их година постојало „закулисно мишљење“ да се гради атомска бомба, да је и сам цртао шему за студенте на основу које су га оптуживали да прави пројекат атомске бомбе и да је касније (1960) дао оставку када је посумњао да се ради на преради озраченог горива, односно производњи оружја.⁷ Касније је још неколико сарадника Винче (Милорад Млађеновић, Стеван Коички, Тома Тасовац, Зденко Диздар и др.) изјавило да се у државном руководству можда размишљало о производњи нуклеарног оружја, да су постојале наде и да су прављени прорачуни, али да тако конзистентан пројекат никада није спровођен и да држава није имала капацитета за то.⁸ Бивши директор Института у Винчи Милорад Ристић је наглашавао да се међу југословенским научницима о војној примени нуклеарне енергије у почетку врло мало знало, а да се касније више радило о „војној мистификацији“ него што је за тако нешто постојала реална могућност, мада су прављени различити елаборати и анализе.⁹ Сличан став је 1997. изнео и Ендру Кох, виши научни сарадник на пројекту за надгледање претњи пролиферације у *Center for Nonproliferation Studies* у Монтереју, у извештају о југословенском нуклеарном наслеђу, када је истакао да упркос разним наводима нема довољно података из доступних извора који би потврдили да је Југославија икада имала озбиљан програм за нуклеарно оружје.¹⁰

Међутим, наводи које је Кох поменуо и даље су се појављивали, па су ушли и у научну литературу. Делом су потхрањивани потребом да се Југославија под Слободаном Милошевићем представи као још већа опасност за међународни мир наметањем стигме наслеђеног војног пројекта који се може реактивирати (и извештај Ендрјуа Коха је настао у том контексту, о чему сведочи и сам наслов). Тако су 2000. године хрватски научници Ђуро Миљанић и Иво Шлаус из Института „Руђер Бошковић“ у Загребу и Вилијем Потер, директор поменутог Центра у Монтереју, без икаквих извора и доказа, на основу својих сећања, већ познатих изјава неких актера, навода из стране штампе и литературе, устврдили да је сама СФРЈ имала два програма за нуклеарно оружје, али да треба бринути и због потенцијалних нуклеарних могућности тадашње Савезне Републике Југославије.¹¹ Неколико година касније (после поменутих Супекових и Дедијерових тврдњи поновљених у сећањима) још један високи руководилац из послератног времена (Јово Капичић) отворено је устврдио да је Југославија после рата покушавала да произведе нуклеарну бомбу, да је он лично као високи функционер УДБ-е обезбеђивао тај пројекат и да је то било

⁷ Казивања Павла Савића о периоду 1944–1960. године, Београд, 1993, 20, 23-24.

⁸ Милош Јевтић, *Разговори са Винчанцима*, Београд, 1998.

⁹ Милорад Ристић, *Како сам доживљавао Винчу (1951–1966)*, *Флогистон*, бр. 8, 1998, 228; Милорад Ристић, *Каријера једног инжењера*, *Флогистон*, бр. 13, 2003/2005, 155-156.

¹⁰ Andrew Koch, *Yugoslavia's Nuclear Legacy: Should We Worry?*, *Nonproliferation Review*, Spring/Summer 1997, 124-126.

¹¹ William Potter, Djuro Miljanic and Ivo Slaus, *Tito's Nuclear Legacy*, *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 56, no. 2, March/April 2000, 63-70.

неопходно за одбрану државе после сукоба са Совјетским Савезом.¹² На крају је истакнути амерички стручњак за нуклеарну пролиферацију Жак Хајманс сумирао поменуту мемоарску и стручну литературу и, без архивских извора и доказа, изнео став да је Титова Југославија од раних 50-их до краја 80-их година покушавала да произведе нуклеарно оружје. Међутим, и сам је истицао слабост и неефикасност пројекта који су по његовом мишљењу довеле до коначног неуспеха, али није посумњао да је пројекат уопште постојао.¹³ Нове податке је 2016. у интервјуу загребачком „Јутарњем листу“ изнео Божидар Матић, некадашњи директор сарајевског „Енергоинвеста“ и председник Савезног комитета за науку и технологију. Он је у разговору са новинарком Тањом Рудеж тврдио да је током 80-их година постојао тајни војни нуклеарни програм који је водила Југословенска народна армија (ЈНА) и у којем је поред Института учествовао и „Енергоинвест“, а који је угашен тек 1988. године. Поред тога, изнео је и неколико збрканих и непоткрепљених опсервација о ранијим покушајима Југославије да направи нуклеарну бомбу.¹⁴

Шта се може закључити на основу наведених извора података и које су њихове главне заједничке карактеристике и разлике? Југославија је, наводно, после сукоба са Информбироом 1948, покренула пројекат производње нуклеарне бомбе који је интензиван крајем 50-их и почетком 60-их година, када је у њега укључена и војска. Док неки извори сматрају да су на том пројекту били ангажовани целокупно државно руководство и сви научни потенцијали земље, појединци, пре свега Иван Супек, сматрају да се пројекат одвијао искључиво у Институту у Винчи, под „паском“ УДБ-е, да је њиме руководио Александар Ранковић, а кључну научну улогу имао Павле Савић. Пројекат је прекинут средином 60-их година због неуспеха у реализацији и пада Александра Ранковића. Поред тога, у каснијим изјавама се помиње нови пројекат, који је средином 70-их покренуо сам Тито, а током 80-их га је у тајности, паралелно са мирнодопским енергетским пројектом, спроводила ЈНА, све док 1987. године (или 1988) није прекинут. За све наводе у којима се беспоговорно тврди да је Југославија имала стваран и озбиљан војни нуклеарни пројекат, карактеристично је да се темеље на изјавама и сећањима учесника, пре свега Супека, Дедијера и касније Капићића, Шлауса, Миљанића и Матића, као и на неколико чланака у иностраној штампи, да некритички преносе те изјаве и не поткрепљују их никаквим доказима и архивским документима. У њима се, поред појединих тачних и прецизних података, налази мноштво нетачности, непрецизности, неистина, полуистина, сумњи, слутњи, претпоставки, поједностављивања, паушалних оцена и отворених оптужби, а временом све више сензационализма и тежњи за публицитетом. Може се приметити да су се ови ставови

¹² Tamara Nikčević, *Goli otoci Jova Kapičića*, Beograd, 2010, 161-166.

¹³ Jacques Hymans, *Achieving Nuclear Ambitions. Scientists, Politicians and Proliferation*, New York, 2012, 172-202; Jacques Hymans, *Proliferation Implications of Civil Nuclear Cooperation: Theory and a Case Study of Tito's Yugoslavia*, Security Studies, vol. 20, no. 1, March 2011, 85-104.

¹⁴ *Jutarnji list*, 12. 3. 2017, on-line izdanje (приступљено 24. 8. 2021). Овде не наводимо мноштво сензационалистичких текстова о Титовој атомској бомби, који су се појавили последњих деценија у штампи и на интернет порталима, заснованих на поменутој литератури, сећањима и изјавама мање или више упућених појединаца.

појавили у два историјски и политички осетљива периода: крајем 60-их година, односно после пада Александра Ранковића и на почетку Маспока у Хрватској; и током 90-их и 2000-их година, после распада СФРЈ. Може се закључити да су оба пута имали и политичку позадину: у првом случају додавање нових кривица и оптужби на терет смењеног Ранковића, УДБ-е и централистичке политике у државном врху, а у другом означавање већ међународно проскрибованог режима Слободана Милошевића као носиоца Титовог нуклеарног наслеђа и опасности по међународни мир и поредак због могућности оживљавања тог наслеђа.

Са друге стране стоје мишљења неколико савременика, политичара и научника (Савић, Млађеновић, Ристић, Кох...), који признају или сумњају да је у југословенском руководству било амбиција, жеља и нада да се мирнодопска нуклеарна истраживања развију у том правцу и да у одређеном тренутку омогуће производњу нуклеарног оружја ради одбране од спољашњег непријатеља, одбијања евентуалног напада и подизања угледа државе у земљи и иностранству. Ови појединци наводе и сопствена или туђа сазнања да су у том циљу научници, стручњаци, официри и политичари израђивали елаборате, анализе и извештаје у којима су износили актуелна знања о процесу производње нуклеарног оружја, о стању нуклеарних истраживања и научних, техничких, кадровских и сировинских капацитета у земљи, као и о научним, техничким, технолошким, кадровским, привредним и финансијским условима које треба испунити како би Југославија кренула у спровођење војног нуклеарног пројекта. Према њиховом мишљењу, закључак ових докумената се увек сводио на недовољне капацитете Југославије по свим наведеним критеријумима да покрене војни нуклеарни програм и произведе нуклеарно оружје, те стога закључују да такав програм није ни покретан, већ се све сводило на амбиције, жеље, планове и разматрања.

Која је од ове две групе ближа истини? Да ли је у социјалистичкој Југославији постојао конзистентан и озбиљан војни нуклеарни пројекат и који су били његови донети? Шта о томе кажу архиви у Републици Србији, пре свега фондови који чувају грађу централних државних и партијских органа, војске и научних органа и тела, посебно оних који су се бавили нуклеарним истраживањима, нуклеарном енергетиком и нуклеарном политиком?

Пре свега, требало би рећи да је архивска грађа у српским архивима о самом мирнодопском нуклеарном пројекту и истраживањима веома обимна, садржајна и корисна. Реч је о бројним фондовима југословенских државних органа и организација, научних управних и специјалних тела, итд. Ту би пре свега требало истаћи обиман и добро сређен фонд Савезне комисије за нуклеарну енергију, као и Кабинет Маршала Југославије, Кабинет Председника Републике, ЦКСКЈ, Привредни савет ФНРЈ, СИВ, Председништво СФРЈ, Савезни комитет за науку и културу, Савезни комитет за енергетику и индустрију, Југословенско друштво за заштиту од зрачења (све у Архиву Југославије), затим грађу Савезног секретаријата за иностране послове, САНУ (пре свега заоставштину Павла Савића), као и доступну грађу Војног архива. У наведеним фондовима се налазе бројни подаци о оснивању и раду института и других научних установа, међународној сарадњи, заштити од зрачења, потрази за нуклеарним сировинама, нуклеарној енергетици и

изградњи нуклеарне електране, као и бројним другим аспектима нуклеарних истраживања у мирнодопске сврхе.

Међутим, у њима се само ретко, спорадично и случајно могу наћи трагови војних нуклеарних амбиција државног руководства, пре свега у виду поменутих елабората, планова и анализа које су на тражење политичког и војног врха припремали и достављали стручњаци. Треба одмах рећи да се ти документи углавном завршавају закључцима о вишеструким недостацима и немогућностима Југославије да покрене озбиљан и успешан војни нуклеарни пројект и више говоре у прилог оних који сумњају да је такав пројект заиста постојао. Међутим, исто тако они показују да се о том пројекту у више наврата размишљало и да су испитиване могућности за његово покретање.

У ретким архивским документима о боравку Павла Савића у Москви 1944. и 1945/1946. јасно се истиче као један од циљева добијање помоћи за оснивање института за физику у Југославији. О тој помоћи и плану за оснивање института Савић детаљно пише Јосипу Брозу у марту 1946. године не наговештавајући евентуалну војну примену истраживања, што би у том тренутку уосталом било и прерано. Међутим, требало би истаћи да је уз писмо Савић послао Титу у руски превод књиге *Henry de Wolf Smyth-a (Atomic Energy for Military Purposes: The Official Report on The Development of the Atomic Bomb under the Auspices of the United States Government 1940-1945, Princeton University, 1945)* у којој су свега неколико месеци после употребе првих атомских бомби изнети доступни подаци о пројекту који је довео до њиховог настанка.¹⁵ То је први архивски траг о интересовању и сазнањима југословенског државног врха о питањима војне примене нуклеарне енергије.

У архивским документима с краја 40-их година о почетку рада на нуклеарној енергији и оснивању института, нема трагова о евентуалном војном усмерењу тих напора. Међутим, у спорадичним документима јасни су државна контрола и надзор савезне УДБ-е над свим активностима које су на том пољу предузимане. Тиме се потврђују неки наводи из литературе, али се суштински не открива ништа ново, с обзиром на карактер и значај нуклеарних истраживања у то време свуда у свету. Посебно би требало истаћи извештај о раду Управе за координацију рада научних института за 1948. и задацима за 1949. годину који је био упућен Александру Ранковићу, а препис се нашао и у кабинету Јосипа Броза. У овом документу сазнајемо да је УДБ-а контролисала све активности Управе, између осталог потрагу за рудом уранијума, набавку инструмената и прибављање научних информација из иностранства. Управа за координацију рада научних института постојала је од 1948. до 1952, када је замењена Комисијом за помоћ у научним истраживањима која је имала сличне задатке и такође била под контролом УДБ-е. Важно је истаћи да је у саставу Комисије био и генерал Иван Гошњак као заменик министра народне одбране. Велико ангажовање државе и улога УДБ-е и војске наговештава да су очекивања од нуклеарних истраживања била велика и са тајним војним амбицијама.¹⁶

¹⁵ АЈ, фонд Кабинет Маршала Југославије (КМЈ), 836, II-6-a/2, Писмо Павла Савића Јосипу Брозу, 17. 3. 1946; Dragomir Bondžić, *Rad Pavla Savića u Moskvi 1944. i 1945/46. i projekat za izgradnju jugoslovenskog instituta za fiziku*, Istorija 20. veka, br. 2, 2015, 91-104.

¹⁶ АЈ, КМЈ, 836, II-6-a/4, Извештај о раду Управе за 1948. и задацима за 1949; АЈ, фонд

Први документ у којем се директно помињу такве амбиције јесте Дневник рада у Институту у Винчи, који је Павле Савић водио од јануара 1949. до децембра 1950. године. У дневнику се потврђују наводи Стевана Дедијера да га је Партија послала у Винчу како би контролисао Савићев рад, али се показује и да је Савић тога био свестан. Исто тако, приказује се преломни период током 1950. године у којем се руководство Винче колебало око дефинисања и реализације главног задатка – изградње „уранске пећи“, односно нуклеарног реактора, и даљег развоја ка производњи нуклеарне бомбе. Савић је покушавао да ескивира тај задатак и усмери развој на истраживања и изградњу кадрова, али је под притиском државног руководства прихватио да ради на изградњи „уранске пећи“. Пресудни састанак одиграо се 15. децембра 1950. године у Винчи и њему су, поред Савића, Дедијера и Слободана Накићеновића, присуствовали и представници највишег државног руководства Александар Ранковић и Милован Ђилас. Савић је оптужен да „врда“ и избегава главни задатак, а Милован Ђилас је отворено истакао да је „циљ Института уранска пећ и атомска бомба“, оправдавајући то међународним околностима. После дуже дискусије, Савић је прихватио да се посвети том задатку, да направи елаборат и „уранску пећ“ у року од три године.¹⁷ Дакле, овде је експлицитно изнета намера југословенског руководства да се у Винчи гради нуклеарно оружје. Међутим, мора се рећи да овај Дневник, који се налази у заоставштини Павла Савића у Архиву САНУ, представља препис оригиналног Дневника рада Института који је Савић водио руком у укориченој свесци А4 формата. Препис је на 35 куцаних страна 1993. године направио сарадник Института у Винчи, млађи Савићев сарадник, академик Слободан Рибникар, а до оригиналне свеске нисмо успели да дођемо. Требало би поменути и да после наведеног састанка Дневник више није вођен, а да ни њега ни сам састанак Павле Савић никада није поменуо.

Нешто касније је настао још један документ у којем се експлицитно истиче да је један од циљева нуклеарних истраживања у Југославији почетком 50-их година био производња нуклеарног оружја. Ради се о допису „О два битна услова за развој атомске енергије код нас“ који су Павле Савић, Стеван Дедијер и Роберт Вален у име Института у Винчи 25. маја 1953. доставили Јосипу Брозу, Едварду Кардељу, Александру Ранковићу, Миловану Ђиласу и Светозару Вукмановићу Темпу. На почетку дописа је истакнуто да је активност на атомској енергији у земљи почела са циљем производње атомског оружја и коришћења атомске енергије у привредне сврхе. У наставку је истакнуто да за извршавање наведених задатака није било довољно руде урана ни привредних могућности, али да је сметњу представљала и лоша сарадња међу институтима и са државним руководством, а посебно конспирација која ја постојала у нуклеарним истраживањима. Аутори су давали и идеје за отклањање тешкоћа и реалније усмеравање нуклеарних истраживања у земљи.¹⁸

Председништво Владе ФНРЈ, 50-40-89, Решење о именовању чланова Комисије за помоћ у научним истраживањима, бр.3203, 19. 9. 1952; D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 75-85.

¹⁷ Архив САНУ, Из заоставштине Павла Савића, бр. 14407/11, Дневник Института.

¹⁸ АЈ, КПР, 837, II-6-а, О два битна услова за развитак атомске енергије код нас, 25. 5. 1953.

Није нам на располагању евентуални одговор државног руководства на овај допис, али из документације Института „Руђер Бошковић“ из Загреба може се видети да је представка и у Загребу и у Љубљани оставила „мучан дојам“, пре свега због превеликог истицања Института у Винчи. О представи је расправљано већ на састанку Комисије за помоћ у научним истраживањима 1. јуна 1953. и касније на међуинститутским састанцима, али искључиво у контексту равноправности три института и њихове хармоничне сарадње. Критикована је наводна тежња Института у Винчи за изузетним и повлашћеним положајем; критиковано је што су „другови из Винче“ изашли са дописом руководству самостално, без осталих института; негирано је да институти у Загребу и Љубљани нису били кооперативни; негирано је и да је постојала конспирација која је ометала рад у Винчи. Наведено је да закључци у допису о чињеницама које су ометале рад нису били нови, да је о њима расправљано на састанцима Комисије, а потписницима дописа је замерено што су их без договора изнели државном руководству. Није ни потврђено ни негирано да је један од задатака рада производња атомског оружја, нити се изјашавало о томе да ли је тај задатак реалан, већ је углавном изражавана критика на сам поступак потписника дописа и њихове ставове који су се односили на сметње, ефикасност у раду и међусобну сарадњу института. Састанку Комисије 1. јуна су, поред Савића, Дедијера и Валена, присуствовали и Светозар Вукмановић, Антон Петерлин, Слободан Накићеновић, Драгиша Ивановић, Миладин Радуловић и Иван Супек. Сви су, осим самих Винчанаца, критиковали њихов допис.¹⁹ Треба истаћи да Супек, који је присуствовао састанку и био упознат са дописом у којем се децидирано истиче да је задатак нуклеарних истраживања у Југославији био производња атомске бомбе, никад није помињао у својим иступима и фокусирао се на оптуживање УДБ-е и Александра Ранковића на тајно спровођење тог пројекта, чије је постојање само он наслућивао.

Због пада Милована Ђиласа са власти јануара 1954. дошло је до застоја у развоју нуклеарних истраживања, пре свега у Институту у Винчи, пошто је Стеван Дедијер подржао Ђиласа, па је убрзо удаљен из Института. До застоја у размишљању о употреби нуклеарних истраживања у војне сврхе сигурно су довели и Стаљинова смрт 1953, престанак непосредне опасности по земљу и постепено обнављање односа са СССР-ом (у овом контексту требало би поменути и да је наведени документ из маја 1953, у коме се отворено каже да циљ прављења атомске бомбе није остварив, настао око три месеца после Стаљинове смрти).

С друге стране, већ од 1955. године дошло је до снажног развоја мирно-допских нуклеарних истраживања у Југославији и развоја међународне сарадње на том пољу. У марту 1955. основана је Савезна комисија за нуклеарну енергију (СКНЕ) која је имала задатак да помаже, координира и усмерава развитак нукле-

¹⁹ Архива Института „Руђер Бошковић“, Загреб, Записници сједница 1953–1954, Записник састанка Комисије за помоћ у научним истраживањима, 1. 6. 1953; Исто, Међуинститутски састанци 1951/52–1963, Институт „Руђер Бошковић“ – Институту за нуклеарне науке „Борис Кидрич“, бр. 1408/53, 2. 9. 1953. Требало би истаћи да већину записника Комисије за помоћ у научним истраживањима који постоје у архиви Института „Руђер Бошковић“ у Загребу до сада нисмо могли наћи у доступним српским архивима. За разлику од документације загребачког института, документација Института у Винчи није доступна.

арних наука и руководи практичном применом науке у тој области. Комисијом је руководио Александар Ранковић.²⁰ У Архиву Југославије се чува обиман и срећен фонд ове Комисије који нуди обиље података о развоју свих аспеката нуклеарних истраживања у Југославији (па и наговештаје о њиховој евентуалној војној примени). У августу исте године у Женеви је одржана Прва међународна конференција о мирнодопском коришћењу нуклеарне енергије на којој су размењене информације о постигнутим резултатима у мирнодопској примени нуклеарне енергије. На конференцији су са запаженим резултатима учествовали и југословенски научници који су све више ширили међународну сарадњу.²¹ На основу дипломатског приближавања током 1955. Југославија је јануара 1956. склопила са СССР-ом *Споразум о сарадњи на развоју истраживања у областима нуклеарних наука и коришћења нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе*, по којем се у наредном периоду одвијала сарадња две земље, пре свега на реализацији „Винча пројекта“, тј. пројекта изградње нуклеарног реактора у Институту у Винчи који је реализован децембра 1959. године. Паралелно су развијана истраживања у целој земљи и резултати и материјални и кадровски потенцијали југословенске нуклеарне науке постајали су све већи.²²

У исто време у питања нуклеарних истраживања укључивала се и војска. У ЈНА је 1955. године формирана АБХ (Атомско-биолошко-хемијска) служба, која је на више поља сарађивала са СКНЕ и нуклеарним институтима. У неким документима помињано је и питање атомског оружја, али је сматрано да би га требало само проучавати и припремати стручне кадрове, а евентуалној производњи приступити знатно касније, када за то сазру услови, односно када „нас развој ствари у свету принуди и на такав корак“.²³ Питање изградње нуклеарног оружја у будућности поменуто је и у „Плану научно-истраживачких радова у области нуклеарне енергије за потребе народне одбране за 1958“ и „Перспективном програму научно-истраживачких радова у области нуклеарне енергије за потребе народне одбране“. Ови документи су крајем 1957. разматрани у војном врху и у СКНЕ. У Перспективном програму је изнет закључак да „према стању ствари код нас, сада и у најближој будућности, није могућно прићи питању израде нуклеарног оружја“, али дати су предлози на чему би требало радити како би у будућности то било могуће.²⁴

Питање употребе нуклеарних истраживања у војне сврхе и производње нуклеарног оружја размотрено је и у „Општим смерницама за израду перспективног плана развоја нуклеарних реактора“ које је разрадила стручна комисија од краја октобра 1957. до 1. фебруара 1958. године. Детаљно су разрађени сировински, технички, финансијски и кадровски аспекти производње нуклеарног горива и концепција развоја уколико Армија постави захтев за производњом нуклеарног

²⁰ D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 117-118; АЈ, фонд Савезна комисија за нуклеарну енергију, 177-14-40, Закључци и материјали I седнице СКНЕ, 6. 4. 1955.

²¹ D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 188-189; АЈ, 177-370-1489, I конференција у Женеви 1955.

²² D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 138-161.

²³ Војни архив (ВА), фонд ЈНА, кутија 443, фасцикла 10, документ 5, О неким најважнијим АБХ проблемима у ЈНА, стр. пов. 64, 2. 11. 1957.

²⁴ ВА, ЈНА, 443-10-6, Перспективни програм научно-истраживачких радова у области нуклеарне енергије за потребе народне одбране, стр. пов. 11. 1. 1958; Исто у: АЈ, 177-1-1.

оружја.²⁵ На крају, током 1958. у СКНЕ и Државном секретаријату за послове народне одбране израђен је строго поверљив документ под насловом „Прилог перспективном програму научно-истраживачких и других радова у области нуклеарне енергије за потребе народне одбране /одељак атомско оружје/“. У овом документу су амбиције државног врха на пољу војне примене нуклеарне енергије прецизно и детаљно представљене, са више варијанти и детаљним трошковима по годинама. У закључцима је предвиђано да се за око десет година створе услови за приступање радовима на производњи нуклеарног оружја, али и да је за реализацију плана било неопходно савладати бројне тешкоће, пре свега економске и кадровске природе и да је тадашње знање о нуклеарном оружју у земљи било „изванредно мало“, пре свега о експлозиву и конструкцији оружја.²⁶

270

Почетком 60-их израђен је нови, потпунији материјал „Информација о могућности производње нуклеарног оружја у малим количинама“ у којем је још детаљније и прецизније дата слика тренутног стања у нуклеарним истраживањима у Југославији и могућности да се у наредном периоду пређе на производњу нуклеарног оружја у малим количинама. О овој информацији је расправљано на строго тајном састанку у кабинету председника СКНЕ Александра Ранковића 27. маја 1961. године. Позив на састанак и Информација у којима су исказане могућности и потенцијали постоје у фонду СКНЕ, али евентуални записник или закључци са састанка који би пружили одговор на питање да ли су понуђене могућности прихваћене и да ли се приступило њиховој реализацији или су одбијене, не постоје или нису доступни.²⁷

Сви наведени документи били су строго тајни и нису се појављивали на дневном реду СКНЕ нити других државних органа (или су се појављивали у значајно измењеном облику, без захтева народне одбране).²⁸ С друге стране, на седницама СКНЕ дискутовано је о перспективним плановима рада на нуклеарној енергији и свим другим питањима мирнодопских истраживања. У записницима тих седница могуће је наћи и расправе око усмерења нуклеарних истраживања крајем 50-их и почетком 60-их година, наговештаје сукоба и сумњи око евентуалне војне примене нуклеарне енергије, али и развејати бројне нетачности и непрецизности које су се касније појављивале. Тако је на седници СКНЕ 10. маја 1962. Иван Супек затражио измене Перспективног плана нуклеарне енергије и супротставио се набавци реактора на природни уран за енергетске потребе, развоју рударског постројења у Кални, као што се раније супротстављао набавци совјетског реактора за Винчу, слутећи у свим тим потезима тежњу за војном употребом нуклеарне енергије. Међутим, како сведочи записник, седница је била много мирнија и мање напета него што ју је Супек касније представио у својим делима и изјавама, а део његових предлога је прихваћен и унет у закључке седнице.²⁹

²⁵ АЈ, 177-14-47, Записник и материјали са седнице СКНЕ 28. 6. 1958, Извештај стручне комисије за израду Општих смерница перспективног плана развоја нуклеарних реактора.

²⁶ АЈ, 177-1-1, Прилог Перспективном програму научно-истраживачких и других радова у области нуклеарне енергије за потребе народне одбране /одељак атомско оружје/, стр. пов. 4, 1958.

²⁷ АЈ, 177-1-1, Позив на састанак 22. 5. 1961. и Информација о могућности производње нуклеарног оружја у малим количинама, 1961.

²⁸ D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 265-268.

²⁹ АЈ, 177-17-58, Записник и материјали са седнице СКНЕ, 10. 5. 1962; D. Bondžić, *Između*

То нам свакако помаже да Супековим тврдњама приђемо са мање поверења. Ипак, због непостојања довољно архивских докумената не можемо са сигурношћу закључити да ли су планови и могућности производње нуклеарног оружја озбиљно разматрани у југословенском државном врху, пре свега СКНЕ, УДБ-и или Армији и да ли је по њима ишта конкретно предузимано или су одмах одбацивани као нереални и претерано захтевни. Док постоје поменути планови, елаборати и информације, у доступним архивским фондовима нема докумената који сведоче о донетим одлукама, предузетим активностима и званично покренутом раду на производњи нуклеарног оружја на основу поменутих елабората и планова. Сами планови свакако сведоче да се о томе размишљало, да су постојале жеље и амбиције, али они ипак нису довољни за покретање сложених, скувих и ризичних активности, посебно с обзиром да је и у самим плановима реализација тих циљева сматрана нереалном.³⁰ За давање прецизнијих одговора на ова питања, од кључног значаја били би материјали савезне Управе, односно Службе за државну безбедност, која је очигледно још од краја 40-их година надгледала целокупна нуклеарна истраживања у земљи, на шта указују појединачни документи који се налазе у другим фондовима. Исто тако, од велике користи били би и фондови Војног архива који за сада нису доступни истраживачима.

У сваком случају, и без конкретних архивских извора о судбини војних нуклеарних амбиција југословенског руководства почетком 60-их, можемо донети закључке и на основу општих извора о развоју мирнодопских нуклеарних истраживања у Југославији у целини. Наиме, та истраживања су још од почетка деценије жењавала и у њих је улагано све мање средстава. Током 60-их југословенска држава је све више слабила и децентрализована је тако да је све мање пажње и новца посвећивала савезним научним пројектима, па тако и мирнодопском нуклеарном пројекту, који је до краја деценије пребачен на републике, на сарадњу института са привредом и развој енергетике уместо фундаменталних истраживања. Сама СКНЕ је после више година посртања коначно угашена 1971. године. У таквим условима није могао да постоји скуп и сложен пројекат производње нуклеарног оружја, уколико се о њему и даље уопште размишљало.³¹ Може се рећи да су пад Александра Ранковића са власти и слабљење савезне УДБ-е после 1966. били само последица истог процеса децентрализације државе, али свакако не и узрок напуштања југословенских војних нуклеарних амбиција, како се у неким изјавама желело нагавестити.

Неколико година после гашења југословенског мирнодопског нуклеарног пројекта појавила се жеља за његовим обнављањем, али обновљене су и војне нуклеарне амбиције југословенског државног врха. На то је указано почетком 2000-их година у сећањима неких актера, али архивски документи у овом случају дају још детаљније и сигурније податке. Наиме, неколико недеља после индијске нуклеарне пробе маја 1974, Јосип Броз Тито је на седници Председништва СФРЈ јула исте године одлучио да се поново покрену нуклеарна истраживања у мирнодопске сврхе, али и у циљу производње нуклеарног оружја. На његов захтев и под окриљем

ambicija i iluzija, 296-305.

³⁰ D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 291-296.

³¹ Isto, 221-242.

Државног секретаријата за народну одбрану формирана је радна група нуклеарних стручњака која је октобра 1974. израдила материјал „О развоју нуклеарне енергије у Југославији. Претходна процена потреба и могућности реализације нуклеарног оружја“ под кодним називом „Задатак Козара“. У материјалу су, на основу видно узнатредовалих знања у односу на ранији период, детаљно изнете могућности и потребе Југославије за мирнодопским коришћењем нуклеарне енергије, али и за производњом нуклеарног оружја и изнети су конкретни предлози и варијанте.³²

Крајем 1974. и почетком 1975. године у Председништву СФРЈ је расправљано о овом и новим допунским материјалима, а стенографске белешке ових расправа детаљно сведоче о изнетим ставовима, циљевима, амбицијама, плановима, али и озбиљним тешкоћама и препрекама. Планирано је да се за обнављање пројекта користи међународна сарадња, пре свега са Индијом у коју је упућена специјална делегација. До очекиване помоћи од стране Индије није дошло, а расправа о покретању пројекта се одуговлачила у дугим самоуправним дискусијама, консултацијама са републичким органима и опструкцијама које су долазиле од појединих учесника у расправи. Поред тога, од почетка је постојала свест о недостатку новца и кадрова и о међународним сметњама за поновно покретање пројекта, а над њим је лебдео проблем тајности, централизације и негативних искустава у претходном периоду.³³ Кроз изворни материјал Председништва СФРЈ и СИВ-а могу се пратити и тешкоће у настанку самог тела које би руководило мирнодопским и енергетским делом пројекта, Комисије за нуклеарну енергију при СИВ-у, која је после дугих расправа основана тек у марту 1976. године, а од 1978. је деловала као стално радно тело.³⁴ У раду ове комисије крајем 70-их и током 80-их година, као и у другом изворном материјалу у том периоду, нема ни помена о нуклеарним истраживањима у војне сврхе и постојања пројекта производње нуклеарног оружја. Ставови о постојању тајног А програма који се под контролом ЈНА и Војнотехничког института у Београду одвијао паралелно са цивилним енергетским мирнодопским Б програмом

³² АЈ, фонд Председништво СФРЈ, 803-21, „О развоју нуклеарне технологије у Југославији. Претходна процена потреба и могућности реализације нуклеарног оружја“, „Задатак Козара“, стр. пов. државна тајна, Савезни секретаријат за народну одбрану, октобар 1974.

³³ АЈ, 803-21, Стенографске белешке са седнице Председништва СФРЈ, 4. 12. 1974; АЈ, 803-22, Стенографске белешке са седнице Председништва СФРЈ, 10. 1. 1975; Исто, Процена потреба и могућности јединственог програма нуклеарне енергетике у СФРЈ, Београд, децембар 1974; АЈ, 803-23, Стенографске белешке седнице Председништва СФРЈ, 12. 3. 1975; АЈ, 803-28, Стенографске белешке седнице Председништва СФРЈ, 11. 7. 1975; АЈ, фонд Савезни комитет за науку и културу, 320-49-73, Југословенско-индијска сарадња на подручју атомске енергије, стр. пов. Њу Делхи, октобар 1974; АЈ, 320-8-13, Информација у вези са посетом југословенских стручњака Индији, 7. 2. 1975; Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП), Политичка архива (ПА), Индија, 1974, ф. 46, досије 6, сигн. 455659; ДАМСП, ПА, Индија, 1974, ф. 49, досије 20, сигн. 458461, 45827; ДАМСП, ПА, Индија, 1975, ф. 46, досије 37, сигн. 4400, 42758.

³⁴ АЈ, фонд СИВ, 130-2925, Записник са I седнице Комисије СИВ-а за нуклеарну енергију, 15. 3. 1976; АЈ, 130-3779, Записник са седнице Комисије СИВ-а за нуклеарну енергију, 14. 4. 1978.

све до 1987. године када је укинут,³⁵ не могу се за сада потврдити архивском документацијом. У постојећој и доступној архивској грађи савезних и научних органа таквих трагова нема, а грађа Југословенске народне армије за тај период, која би била и најкориснија, за сада није доступна.

Може се закључити да за сада архиви више крију него што казују о југословенском војном нуклеарном програму. Нова истраживања и доступност нових архивских фондова свакако ће допринети давању нових, потпунијих и тачнијих одговора на питање постојања и домета војног нуклеарног пројекта социјалистичке Југославије у различитим периодима њеног постојања. До тада, више се могу изражавати сумње, него слагања, са појединим тврдњама о постојању озбиљног и конзистентног војног нуклеарног пројекта. Такве тежње, жеље и амбиције свакако су постојале, вршене су и анализе и прорачуни и прављени планови, па и предузимани кораци који су, поред мирнодопске, могли имати и војну примену. Ипак, како је још 1997. године закључио Ендрју Кох, нема довољно информација из доступних историјских извора који би потврдили да је Југославија икада имала озбиљан војни нуклеарни програм, а активности које су на том пољу предузимане нису биле на довољном техничком нивоу нити су биле укључиване у истраживања повезана са оружјем да би се сматрале војним нуклеарним програмом.³⁶

³⁵ D. Bondžić, *Između ambicija i iluzija*, 385-388.

³⁶ A. Koch, op. cit, 127.

РЕЗИМЕ

У раду су анализирани архивски фондови југословенских државних органа и научних установа у којима се могу наћи документација о развоју југословенске нуклеарне политике и нуклеарних истраживања у мирнодопске сврхе и трагови амбиција да се нуклеарна истраживања искористе у војне сврхе, односно да се направи нуклеарно оружје. Већ од краја 60-их година у јавности, мемоаристици, публицистици, али и у научним круговима на простору бивше Југославије и у свету, јављају се ставови да је руководство социјалистичке Југославије у разним периодима радило на производњи нуклеарне бомбе. Циљ рада је да се покаже да ли се на основу доступне архивске документације (пре свега у Архиву Југославије, Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, Војном архиву и Архиву САНУ у Београду) могу потврдити такве претпоставке и тврдње. Исто тако, циљ је и да се укаже и на фрагментарност постојеће архивске грађе, као и на непостојање, односно недоступност архивске документације, и то оне која би била најкориснија за одговор на постављено питање, а то је пре свега архивска грађа савезне Управе, односно Службе државне безбедности, Југословенске народне армије и Института за нуклеарне науке „Винча“. Могуће је донети закључак да доступна архивска грађа сведочи о интензивном развоју нуклеарних истраживања у мирнодопске сврхе у послератној Југославији, али и о повременим амбицијама југословенског руководства и елаборирању могућности искоришћавања нуклеарних истраживања у војне сврхе. Међутим, у доступној грађи се не може наћи потврда да су повремене амбиције и разматрања преточене у стварни војни нуклеарни пројекат. Оставља се могућност да будућа истраживања и откривање за сада недоступне архивске грађе пруже и другачији одговор.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

- Архив Југославије (АЈ), Београд: фонд Председништво Владе ФНРЈ, 50; СИБ, 130; Савезна комисија за нуклеарну енергију, 177; Савезни комитет за науку и културу, 320; Председништво СФРЈ, 803; Кабинет Маршала Југославије, 836; Кабинет председника Републике, 837.
- Архив Српске академије наука и уметности, Београд: Из заоставштине Павла Савића
- Архива Института „Руђер Бошковић“, Загреб: Записници сједница 1953–1954; Међуинститутски састанци 1951/52–1963.
- Војни архив (ВА), Београд: фонд ЈНА
- Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА МСП), Политичка архива (ПА), Индија, 1974, 1975.

Објављени извори:

- Dedijer Stevan. *Špijun kojeg smo voljeli. Autobiografija*, Zagreb, 2011.
- Željcznov Dušan. *Intervju sa I. Supekot*, Delo, Ljubljana, IV, 1971.
- Јевтић Милош. *Разговори са Винчанцима*, Београд, 1998.
- *Jutarnji list*, 12. 3. 2017, on-line izdanje (приступљено 24. 8. 2021)
- *Казивања Павла Савића о периоду 1944–1960. године*, Београд, 1993.
- Nikčević Tamara. *Goli otoci Jova Karičića*, Beograd, 2010.
- *Политика*, 18. 5. 1958, 1, 3; 29. 12. 1959, 1, 2.
- Ристић Милорад. *Како сам доживљавао Винчу (1951–1966)*, Флогистон, бр. 8, 1998, 226-236.
- Ристић Милорад. *Каријера једног инжењера*, Флогистон, бр. 13, 2003/2005, 145-173.
- Станич Стане. *Наша А-бомба или машта*, НИИ, Београд, бр. 1069, 4. 7. 1971, 22-23.
- Станич Стане. *Шта је истина о нашој А-бомби*, НИИ, бр. 1070, 11. 7. 1971, 15-18.
- Стане Станич. *Истина атомског рашомона*, НИИ, бр. 1071, 18. 7. 1971, 16-19.
- Supek Ivan. *Druga revolucija*, I, Encyclopedia Moderna, Zagreb, br. 2, 1967, 80-101, II, br. 3-4, 1967, 84-107.
- Supek Ivan. *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 1, Pod paskom UDB-e*, Hrvatsko sveučilište, Zagreb, br. 4, 8. 4. 1971, 16.
- Supek Ivan. *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 2, Neprijatelj države*, Hrvatsko sveučilište, br. 5, 15. 4. 1971, 16.
- Supek Ivan. *Svjedočanstvo o jugoslovenskoj A-bombi, 3, Šutnja*, Hrvatsko sveučilište, br. 6, 22. 4. 1971, 16.

- Supek Ivan. *Tragom duha kroz divljinu*, Zagreb, 2006.
- Тито Јосип Броз. *Говори и чланци*, XIII, Загреб, 1960.
- Тито Јосип Броз. *Говори и чланци*, XV, Загреб, 1962.

Литература:

- Bondžić, Dragomir. *Rad Pavla Savića u Moskvi 1944. i 1945/46. i projekat za izgradnju jugoslovenskog instituta za fiziku*, Istorija 20. veka, br. 2, 2015, 91-104.
- Bondžić, Dragomir. *Između ambicija i iluzija. Nuklearna politika socijalističke Jugoslavije 1945-1990*, Beograd, 2016.
- Koch, Andrew. *Yugoslavia's Nuclear Legacy: Should We Worry?*, Nonproliferation Review, Spring/Summer 1997, 124-126.
- Potter, William, Djuro Miljanic and Ivo Slaus. *Tito's Nuclear Legacy*, Bulletin of the Atomic Scientists, vol. 56, no. 2, March/April 2000, 63-70.
- Hymans, Jacques. *Achieving Nuclear Ambitions. Scientists, Politicians and Proliferation*, New York, 2012.
- Hymans, Jacques. *Proliferation Implications of Civil Nuclear Cooperation: Theory and a Case Study of Tito's Yugoslavia*, Security Studies, vol. 20, no. 1, March 2011, 85-104.

Dragomir BONDŽIĆ, PhD

WAS YUGOSLAVIA MAKING A NUCLEAR BOMB? WHAT DO NATIONAL ARCHIVES (DO NOT) SAY?

Summary

This work analyses archival fonds of the Yugoslav state organs and scientific institutions in which documentation regarding development of Yugoslav nuclear politics and nuclear research in peaceful purposes and traces of ambitions for nuclear research to be used in military purpose, that is – to make nuclear weapon, could be found. From the end of the sixties in public, publicistics, memoir literature, but also in scientific circles in the area of former Yugoslavia and in the world appeared views and assumptions that the leadership of the Socialist Yugoslavia in different periods worked on producing nuclear weapon. The aim of this work is to show whether, based on available archival material (primarily in the Archives of Yugoslavia, Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, Military Archives, and the SASA Archives in Belgrade), those presumptions and claims can be confirmed. Likewise, the aim is to show fragmentariness of the existing archival materials, so as the nonexistence, that is – unavailability of archival documentations, mainly of those that could be most useful in answering posed question – archival materials of the Federal Administration, i.e. the Security Information Agency, Yugoslav People's Army, and the Vinča Institute of Nuclear Science. It is possible to conclude that available archival materials testify about intensive development of nuclear research in peaceful purposes in post-war Yugoslavia, but also about occasional ambitions of Yugoslav leadership and explication of the possibility of nuclear research in military purpose. However, confirmation that occasional ambitions and considerations were turned into a real nuclear project cannot be found in available materials. A possibility remains that future research and the discovery of, at this moment, unavailable archival material could give us a different answer.